

การสร้างสรรคนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” THE CREATION OF A DANCE “NATHALEELA BUJA PHRAPATHOM”

ภคพร หอมนาน* PAKAPAWN HOMNAN*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ และเพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” ผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยสร้างสรรค์ในครั้งนี้ ผลการศึกษาพบว่า 1. การศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์เป็นงานประเพณีที่ความเก่าแก่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นงานประจำปีที่ชาวจังหวัดนครปฐมให้ความสำคัญ 2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” โดยยึดหลักการสร้างสรรค์ทั้ง 8 พบว่า อัตลักษณ์สำคัญในการสร้างสรรค์งานเพื่อสื่อถึงการเคารพบูชาองค์พระปฐมเจดีย์และสืบสานงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยได้แบ่งช่วงการแสดงไว้ 2 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่หนึ่ง เริ่มด้วยการบูชาพระปฐมเจดีย์ด้วยการสวดอารมณถึงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสง่างาม ช่วงที่สอง การรื่นเริงในงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ด้วยการสวดอารมณถึงความสุข สนุกสนาน และรื่นเริงผ่านลีลาการเคลื่อนไหวทางนาฏศิลป์ไทย นอกจากนี้การแสดงชุดดังกล่าวได้มีการสอดแทรกงานศิลปกรรมในยุคสมัยของทวารวดีไว้ในองค์ประกอบต่าง ๆ ของผลงานสร้างสรรค์ดังกล่าว

คำสำคัญ : นาฏลีลาบูชาพระปฐม/ ทวารวดี/ พระปฐมเจดีย์

*อาจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, b_nanchula@hotmail.com.

*Lecturer, Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University, b_nanchula@hotmail.com.

Abstract

This research aims to study the historical background of the festival of worshipping Phra Pathom Chedi and to create a dance, “Nathaleela Buja Phrapathom”. The research was conducted by using qualitative approach. The findings revealed that 1), for the study of the historical background of the festival of worshipping Phra Pathom Chedi, this was an ancient tradition which had been long inherited since the reign of King Rama IV. It is considered as the annual festival to which Nakhon Pathom people give importance. 2) To create a dance, “Nathaleela Buja Phrapathom” by relying on eight creative principles, it was found that the important identity to create a dance was to represent the homage to the image of Phra Pathom Chedi and to preserve this festival of Nakhon Pathom province. The researcher divided the performance into two phases. The first phase began with the graceful dance to worship Phra Pathom Chedi by conveying the emotion of faith. The second phase exhibited the celebration in the festival of worshipping Phra Pathom Chedi by conveying the emotion of happiness and joy through the choreography in Thai dance. In addition, the performance possessed some artwork of Dvaravati period which was blended into various components of the creation of dance.

Keywords: Nathaleela Buja Phrapathom/ Dvaravati/ Phra Pathom Chedi

บทนำ

ทวารวดี หรือ อาณาจักร โกลโลปตี มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์คือ แหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ถูกค้นพบเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีนักพรตจีนชื่อเหียนจั่ง (Huan Tsang) หรือพระถังซำจั๋งที่จดไว้ในรายงานการเดินทางว่าทางทิศตะวันตกของอีสานปุระคือ ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน และทิศตะวันออกของศรีเกษตร คือประเทศพม่า มีอาณาจักรหนึ่งชื่อว่า โกลโลปตี นักปราชญ์ทางโบราณคดีสันนิษฐานกันว่าชื่อนี้คงจะตรงกับคำว่า ทวารวดี ปรากฏเป็นสร้อยชื่อทางราชการของราชธานีไทยถึง 2 แห่งคือกรุงศรีอยุธยา และกรุงเทพฯ แต่ศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดียังคงเป็นสิ่งที่ตั้งข้อสันนิษฐานกัน ปัจจุบันเชื่อกันว่าอยู่ที่จังหวัดนครปฐม คือเมืองโบราณที่มีพระประโทนเป็นจุดศูนย์กลาง เป็นเมืองขนาดใหญ่มีแผนผังเป็นรูปไข่และมีคูล้อมรอบส่วนพระปรางค์เจดีย์อยู่นอกเมืองด้านทิศตะวันตก ต่อมาได้ค้นพบหลักฐานเงินเหรียญ 4 เหรียญ สองเหรียญพบที่จังหวัดนครปฐม หนึ่งเหรียญพบที่อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และอีกหนึ่งเหรียญพบที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีจารึกเป็นภาษาสันสกฤตว่า ศรีทวารวดี ศวรปุณย อันอาจแปลเป็นภาษาไทยได้ว่าบุญกุศลของพระราชาแห่งทวารวดี นับเป็นข้อสนับสนุนข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ทางโบราณคดี ดังกล่าวว่าเป็นความจริง จึงได้ให้ชื่อศิลปะแบบนี้ว่าศิลปะทวารวดี¹ นอกจากนี้อีกหนึ่งประเด็นที่น่าสนใจคืออาณาจักรทวารวดีที่นครปฐมนับได้ว่าแผ่อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย² นับได้ว่านครปฐมเป็นแหล่งวัฒนธรรมอันล้ำค่าของยุคสมัยทวารวดีและมีจุดศูนย์กลางคือ พระปรางค์เจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญของประชาชนในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดนครปฐมตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระปรางค์เจดีย์ราชวรมหาวิหาร ตามหลักฐานได้จารึกไว้ว่า พระปรางค์เจดีย์องค์เดิมได้จัดสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสุพรรณภูมิ ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย³ ต่อมาได้มีการปฏิสังขรณ์สร้างครอบพระเจดีย์เดิมมาแล้วถึง 3 ครั้งเพื่อเป็นการรักษาเจดีย์ดั้งเดิมไว้ องค์ที่ 1 จัดสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชรูปแบบลังกาทรงกลมหลังจากนั้นในปี พ.ศ. 1000 ได้มีการบูรณะขึ้นใหม่ องค์ที่ 2 ช่วงพ.ศ. ราว 1100-1600 รูปแบบของพระเจดีย์องค์นี้ทรงคล้ายระฆังคว่ำ ตามแบบศิลปะสมัยปาละ ของอินเดีย และตรงกับสมัยทวารวดีของไทยซึ่งที่นิยมต่อมาได้มีการบูรณะองค์ที่ 3 ช่วงราวปี พ.ศ. 1600-2000 ในลักษณะทรงกลมแบบดอกบัวคว่ำ ฐานกลม ส่วนยอดเป็นยอดปรางคล้ายยอดปราสาทของขอมตามแบบศิลปะสมัยอโยธยาของไทย จากนั้นได้มีการบูรณะองค์ที่ 4 ช่วงราวปี พ.ศ. 2396-ปัจจุบัน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ เป็นทรงลังกากลมทำการก่อสร้างครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้ทั้งหมดใช้เวลาบูรณะตกแต่งเป็นเวลา 15 ปี จึงแล้วเสร็จยกยอดฉัตรฉลองพระเจดีย์เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2413 ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความสูงทั้งสิ้น 120.45 เมตรให้ชื่อว่าพระปรางค์เจดีย์เป็นพระธาตุเจดีย์ที่มีความสูงที่สุดในโลก⁴

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานนมัสการองค์พระปรางค์เจดีย์และทรงโปรดให้ขุดคลองตั้งแต่บ้านท่าสนามาจนถึงกลางเมืองนครปฐม เพื่อเป็นเส้นทางมานมัสการองค์พระปรางค์เจดีย์ นับเป็นงานประเพณีที่มีความเก่าแก่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานของชาวจังหวัดนครปฐม โดยงานดังกล่าวถูกจัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญกลางเดือน 12 เป็นเวลา 9 วัน 9 คืน ของทุกปี⁵

1. สุภัทรทิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2518), 4.

2. สุจิตต์ วงษ์เทศ, พระปรางค์เจดีย์ ไม่ใช่เจดีย์แห่งแรกแต่เป็นมหาธาตุหลวงยุคทวารวดี (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 37.

3. ลำพวรรณ น่วมบุญเหลือ, ขอนดีเมืองนครปฐม (ม.ป.ท. : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2538), 7.

4. นกุล ชมภูนิช, สรรสาระอารยธรรมทวารวดี เอกสารประกอบนิทรรศการ ศูนย์การเรียนรู้ ทวารวดี (นครปฐม : เพชรเกษมพรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2552), 143-149.

5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปรางค์เจดีย์, เล่าเรื่องเมืองทวารวดี...ที่นครปฐม, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป), 6.

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการแสดงที่มีเกี่ยวข้องกับประเพณีดังกล่าวพบว่ายังไม่มีผู้คิดสร้างสรรค์การแสดงเพื่อใช้ในงานประเพณีดังกล่าวเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ของชาวกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ การแสดงนาฏยรังสรรค์ ชุดฟ้อนมาลาบูชาพุทธ ประเพณีบุญพวงมาลัยไม้ไผ่ จังหวัดกาฬสินธุ์ ฟ้อนศรีโคตรบูรณ์ ประเพณีถวายพระธาตุพนม และระบำเทวีศรีสุนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของงานประเพณีดังกล่าวและได้ศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ ในครั้งนี้ นอกจากนี้ในประเด็นดังกล่าวยังไม่เคยปรากฏเป็นผลงานสร้างสรรค์มาก่อน ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการจัดทำงานวิจัยครั้งนี้ ภายใต้หัวข้อเรื่องการสร้างสร้งสรรค์นาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” ในการรับชมการแสดงในครั้งนี้ผู้ชมจะได้รับชมความงดงาม และคุณค่าของการแสดงที่สื่อถึงงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ อีกทั้งผู้วิจัยได้มีการสอดแทรกงานทางด้านศิลปกรรมที่อยู่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ราชวรวิหารไว้ในองค์ประกอบการแสดงเพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์ให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์
- 2) เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม”

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยการสร้างสร้งสรรค์นาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” มีขอบเขตในการศึกษาวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูลพื้นฐาน โดยศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ ดังนี้ แนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสร้งสรรค์นาฏศิลป์
2. สร้งสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” จำนวน 1 ชุด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. วิจัยเชิงเอกสาร เป็นการทบทวนวรรณกรรม โดยผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา งานวิจัย บทความ วารสาร และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนการสังเกตการณ์ และรับชมผลงานสร้งสรรค์ที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นศึกษาในประเด็นความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เป็นแนวทางและสนับสนุนข้อมูลเพื่อใช้ในการออกแบบงานสร้งสรรค์ชุดดังกล่าว

2. ขั้นตอนการสร้งสรรค์ ผู้วิจัยได้จัดระบบข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 2.1 รวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อค้นหาแนวคิดและแรงบันดาลใจในการสร้งสรรค์
- 2.2 ดำเนินการออกแบบองค์ประกอบการสร้งสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” โดยยึดหลักการสร้งสรรค์ทั้ง 8 องค์ประกอบ
- 2.3 ดำเนินการทดลองฝึกซ้อมผู้แสดงตลอดจนดำเนินการแก้ไขปรับปรุงบทประพันธ์การแสดงและตรวจสอบความถูกต้องของผลงานสร้งสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ก่อนการนำเสนอผลงานสาธารณะ

2.4 นำเสนอผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์สู่การนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปกรรมศาสตร์ระดับนานาชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2565 โดยมีคณะกรรมการประเมินผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์

ผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์พบว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในยุคสมัยทวารวดีหรือโกลโลปตี ตามจดหมายเหตุที่บันทึกโดยนักปราชญ์ และมีการเชื่อมโยงกันจากการตั้งข้อสันนิษฐานของนักวิชาการ ตลอดจนหลักฐานจากแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ถุกค้นพบในบริเวณโดยรอบ ๆ ของจังหวัดนครปฐม นับได้ว่านครปฐมเป็นแหล่งวัฒนธรรมอันล้ำค่าของยุคสมัยทวารวดีและมีจุดศูนย์กลางที่สำคัญคือ พระปฐมเจดีย์ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ตามหลักฐานที่ได้จารึกไว้ว่า พระปฐมเจดีย์เดิมได้จัดสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ ต่อมาได้มีการบูรณะด้วยการสร้างหุ้มพระปฐมเจดีย์เดิมถึง 3 ครั้งเพื่อรักษาพระปฐมเจดีย์เดิมและพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระโคตมพุทธเจ้าที่ประดิษฐานอยู่ภายใน

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ขึ้นเป็นครั้งใหญ่และโปรดให้มีการขุดคลองเพิ่มเติมเพื่อใช้เป็นเส้นทางในการเดินทางเข้ามานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ จึงเกิดงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ครั้งแรก ในวันพฤหัสบดีเดือน 5 ขึ้น 11 ค่ำ ได้มีการสมโภชพระปฐมเจดีย์ และมีละครผู้หญิงข้างใน และเวียนเทียนด้วย แล้วทรงพระราชทานเงินพระคลังเดิมเป็นส่วนพระราชกุศลอีกสามสิบซึ่งพระราชทานแก่คนทำการแล้วทรงโปรยทานแจกราษฎรที่มาชมพระบารมี ต่อมาได้มีประเพณีแห่ผ้าห่มองค์พระปฐมเจดีย์เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ จัดขึ้นในวันเปิดงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์นับเป็นงานประเพณี ที่ทรงคุณค่าของจังหวัดนครปฐม โดยงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์จัดเป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้งในช่วงวันเพ็ญกลางเดือน 12 รวมเป็นเวลา 9 วัน 9 คืน โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนระลึกและยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตลอดไป⁶

ต่อมาในปัจจุบันภายในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ มีการเปิดให้ประชาชนในพื้นที่และประชาชนในจังหวัดใกล้เคียงเข้ามานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และร่วมกันบริจาคทรัพย์บำรุงรักษาองค์พระปฐมเจดีย์ ตลอดจนมีการออกร้านจำหน่ายสินค้า และการแสดงมหรสพต่าง ๆ ด้วยเหตุดังกล่าว จึงส่งผลให้นักท่องเที่ยวต่างให้ความสนใจในงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์เพิ่มมากขึ้น และประเพณีดังกล่าวเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย นับได้ว่าเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจให้กับประชาชนในท้องถิ่นจังหวัดนครปฐมได้เป็นอย่างมาก

2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” พบว่า ผู้วิจัยยึดหลักการออกแบบทั้ง 8 องค์ประกอบเป็นหลักการของนราพวงษ์ จรัสศรี ได้แก่ บทการแสดง การคัดเลือกนักแสดง ลีลา นาฏศิลป์ เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง เสียง แสง และพื้นที่แสดง⁷ มีการใช้อย่างแพร่หลายวิทยานิพนธ์ในหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาเป็นตัวกำหนดแนวทางในการสร้างสรรค์ครั้งนี้

6. กรมศิลปากร, เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ (กรุงเทพฯ : ศูนย์โพธิ์เรศ, 2528), 88-89.

7. ภคพร หอมนาน, “การสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากวิถีการใช้ห้องน้ำในสังคมเมืองของไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561), 64.

1) การออกแบบบทการแสดง พบว่าผู้วิจัยได้ออกแบบบทการแสดงเป็น 2 ช่วงดังนี้ ช่วงที่หนึ่ง จากการศึกษาจุดประสงค์หลักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ครั้งแรก เพื่อให้ประชาชนระลึกและยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยจึงนำประเด็นดังกล่าวมาออกแบบบทการแสดง ในช่วงที่หนึ่งเริ่มด้วยการบูชาพระปฐมเจดีย์โดยการสวดอารมณถึงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสง่างาม ต่อมาช่วงที่สอง ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงประเด็นบริบททางสังคมที่ผู้คนต่างให้ความสำคัญและร่วมเฉลิมฉลองกับงานประจำปีพร้อมทั้งมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมายภายในงานผู้วิจัยจึงได้ออกแบบบทการแสดงช่วงที่สองโดยการสื่อถึงความสุข ความสนุกสนาน และรื่นเริงในงานนมัสการพระปฐมเจดีย์โดยผ่านลีลาการเคลื่อนไหวทางด้านนาฏศิลป์ไทย จากการออกแบบบทการแสดงในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำประเด็นสำคัญของการจัดงานนมัสการพระปฐมเจดีย์นำมาเรียงร้อยขึ้นใหม่เพื่อส่งเสริมให้การแสดงเกิดมิติและมุมมองใหม่ ๆ ตลอดจนความน่าสนใจในผลงานสร้างสรรค์ครั้งนี้

2) การออกแบบลีลาท่ารำ พบว่าผู้วิจัยได้ยึดหลักการออกแบบลีลาท่ารำไว้ 2 ประการ คือ 1. ออกแบบท่ารำตามบทการแสดงที่ผู้วิจัยต้องการสื่อความหมายในแต่ละช่วงการแสดงให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกันกับเพลงที่ประพันธ์ขึ้นใหม่เป็นหลัก และ 2. ผู้วิจัยได้ออกแบบท่ารำโดยสอดแทรกงานศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรมของพระปฐมเจดีย์ไว้ในการแสดง โดยยึดหลักการออกแบบท่ารำที่มีอยู่เดิมอย่างลีลาท่ารำของระบำทวารวดีที่แสดงเอกลักษณ์ของชาวมอญที่มีลักษณะท่ารำเฉพาะอย่างท่าการจีบแบบทวารวดีโดยที่นิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือจีบในลักษณะวงกลมโดยนิ้วที่เหลือกรีดนิ้วออกเหยียดตั้ง ต่อมาการตั้งวงแบบทวารวดียกแขนตั้งเป็นวงโค้ง กันข้อศอกเล็กน้อยและการวางสันเท้าที่เป็นการกันเข่าออกไปด้านข้างเล็กน้อย จากท่ารำที่เป็นต้นแบบผู้วิจัยได้นำมาเป็นตัวกำหนดทิศทางในการออกแบบและเรียงร้อยขึ้นใหม่ตามความเหมาะสม สวยงามของผลงานสร้างสรรค์ ตลอดจนการแปรแถวที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาลักษณะของงานศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรมของพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร รวมถึงศึกษาพฤติกรรมโดยรวมของประชาชนผู้เข้าร่วมนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ จนได้ข้อสรุปและนำมาออกแบบแถวในลักษณะตามงานศิลปกรรม งานสถาปัตยกรรม และการแปรแถวเป็นแถวเฉียง แถวตอนลึก และลักษณะการเคลื่อนที่ไปตามวงกลมในลักษณะพฤติกรรมของประชาชนผู้เข้าร่วมนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ในผลงานสร้างสรรค์ครั้งนี้

ภาพที่ 1 ออกแบบการแสดงช่วงที่ 1 ตามลักษณะรูปธรรมจักร
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2 ออกแบบการแสดงช่วงที่ 2 ตามลักษณะของพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 3 ออกแบบลีลาท่าร่าช่วงที่ 2 ในลักษณะการแปรแถวเฉียง
ที่มา : ผู้วิจัย

3) ออกแบบดนตรีที่ใช้ในการแสดง พบว่าการออกแบบดนตรีและทำนองใช้เพลงสำเนียงมอญ โดยใช้เพลงแขกบรเทศ เป็นเพลงต้นแบบ มีสังคีตลักษณ์ (Form) แบบซ้ำท้าย (AB/CB) หน้าทับที่ใช้เป็นหน้าทับมอญ ทำให้บทเพลงได้สื่ออารมณ์ความเป็นมอญมากขึ้น โดยการใช้จังหวะที่ไม่ซ้ำจนเกินไป และไม่เร็วจนเกินไป โดยผู้วิจัยจะเทียบทำนองเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่และทำนองสารัตถะ หมายถึงการกำหนดโครงสร้างหลักของทำนองเพลงแต่ละประโยค ผู้วิจัยได้ออกแบบเพลงที่ใช้สำหรับผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงดังนี้ ช่วงที่ 1 เพลงช้า เป็นการดำเนินทำนองขึ้นต้นโดยใช้วิธีการตีสะบัด ลักษณะการตีนั้นเหมือนกับการร่ายรำ และแสดงถึงความอ่อนช้อย แผ่ไปด้วยความเข้มแข็ง ให้อารมณ์ความเป็นยุคทวารวดีได้เป็นอย่างดี และช่วงที่ 2 ช่วงเพลงเร็ว เป็นการดำเนินทำนองไปสู่การจบอย่างสมบูรณ์ โดยเป็นการจบที่ลูกตกเสียง โดยซึ่งเป็นเสียงที่ 1 หรือเสียงโทนิกของระดับเสียงทางเพียงออเปรียบเสมือนฐานด้วยยอดที่มั่นคง และเหมาะสมกับการแสดงสร้างสรรค์ชุดดังกล่าว

4) การออกแบบเครื่องแต่งกาย ผู้วิจัยพบว่าการออกแบบเครื่องแต่งกายผู้วิจัยมีการศึกษาและใช้เครื่องแต่งกายของระบำทวารวดีมาเป็นต้นแบบ จากนั้นได้มีการออกแบบสร้างสรรค์เครื่องแต่งการขึ้นใหม่จาก ลาย สี และสถาปัตยกรรมของพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร รวมถึงเสื้อผ้า เครื่องประดับโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องมาออกแบบสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ผู้วิจัยยกตัวอย่างการออกแบบการออกแบบกระบังหน้า และการออกแบบผ้านุ่งสำหรับผู้แสดงโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การออกแบบกระบังหน้าในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มี การศึกษา ลวดลายรูปแบบต่าง ๆ จากหนังสือ งานวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้องและลงพื้นที่สำรวจ เพื่อศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลถึงลวดลายลักษณะของลายเส้น จากนั้นผู้วิจัยจึงพิจารณาถึงความเหมาะสมและงดงามตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย จึงเริ่มออกแบบโครงร่างการออกแบบกระบังหน้า โดยด้านบนมีการออกแบบให้มีสัญลักษณ์เป็น รูปธรรมจักร และชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผาลายก้นหอยในสมัยทวารวดี เพื่อสื่อให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของยุคสมัยในแง่ศาสนาและงานศิลปกรรมในยุคสมัยดังกล่าว

ภาพที่ 6 การออกแบบกระบังหน้า
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 4 ธรรมจักร
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 5 ชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผาลายก้นหอย
ที่มา : ผู้วิจัย

การออกแบบผ้าถุง ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ สํารวจข้อมูล พบว่า ผ้าถุงจําหลักลายที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ มีลวดลายที่หลากหลาย และมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยได้นำลวดลายผ้าถุงจําหลักลายมาเป็นแนวทางในการออกแบบผ้าถุงในครั้งนี้

ภาพที่ 7 ผ้าถุง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 8 ผ้าถุงจําหลักลาย
ที่มา : ผู้วิจัย

5) อุปกรณ์ประกอบการแสดงผู้วิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มักใช้ดอกบัวสีขาว เข้ายกรับนมัสการขอพร องค์พระปฐมเจดีย์นอกจากนี้บริเวณรอบ ๆ องค์พระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหารปรากฏงานทางด้านศิลปกรรมที่เป็นรูปดอกบัวเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุผลด้วยกล่าว ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ดอกบัวสีขาวสดเป็นดินญี่ปุ่นค่อนข้างมีน้ำหนัก มีสีสันโดดเด่นเหมาะสมแก่การแสดง และนำมาเป็นสื่อความหมายของการเคารพ เลื่อมใสศรัทธาในองค์พระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

6) การคัดเลือกผู้แสดง ผู้วิจัยได้มีการคัดเลือกผู้แสดงจำนวน 6 คน เป็นนักแสดงผู้หญิงทั้งสิ้นในรูปแบบวิธี "ทรายเอาท์" (tryout) โดยการพิจารณาทักษะปฏิบัติและศักยภาพที่มีรวมถึงลักษณะรูปร่างที่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ผู้วิจัยทราบถึงทักษะความชำนาญของผู้แสดงทางด้านนาฏศิลป์ไทยและสามารถสื่ออารมณ์ความรู้สึกไปสู่ผู้ชมได้ดี นอกจากนี้ผู้แสดงจะต้องมีไหวพริบปฏิภาณที่ดีเพื่อให้ผลงานสร้างสรรค์ดังกล่าวบรรลุตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงเป็นเหตุผลที่ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการคัดเลือกผู้แสดงให้มีความเหมาะสมกับผลงานสร้างสรรค์ในครั้งนี้

7) การออกแบบพื้นที่การแสดง ผู้วิจัยได้กำหนดใช้ห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นและผนังห้องที่เป็นสีขาวแทนการใช้พื้นที่บนเวทีในการแสดงครั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยไม่ต้องการให้สีของพื้นและผนังโดยรอบของเวทีที่มีความใกล้เคียงและกลมกลืนกันกับโทนสีของเครื่องแต่งกายและองค์ประกอบต่าง ๆ มาเป็นตัวลบกวนการรับชมการแสดงในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อให้โทนสีของเครื่องแต่งกายและองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแสดงเกิดความโดดเด่นไม่กลืนไปกับสีผนังของห้อง นอกจากนี้พื้นที่ความกว้างขวางของห้องผู้แสดงสามารถเคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างอิสระและเหมาะสมแก่ผลงานสร้างสรรค์ในครั้งนี้

8) การออกแบบแสงที่ใช้ในการแสดง ผู้วิจัยกำหนดให้แสงเป็นส่วนสำคัญในสร้างภาพการแสดง และสามารถบ่งบอกอารมณ์ ความรู้สึก และบรรยากาศได้ ผู้วิจัยได้มีการออกแบบแสงในการใช้โทนสีส้ม สีเหลือง และสีขาว ซึ่งเป็นโทนสีสว่าง สบายตาเพื่อให้ผู้ชมเห็นถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแสดงได้อย่างชัดเจน ตลอดจนการเคลื่อนไหวของลีลาท่ารำ สีหน้าแวตตามอบทบาท รวมถึงอารมณ์ ความรู้สึกของผู้แสดงได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ผลสรุปการดำเนินการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถสรุปตามประเด็นการสร้างสรรค์ ชุด “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” ได้ดังนี้

1. ศึกษาภูมิหลังประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ พบว่า นครปฐมเป็นเมืองประวัติศาสตร์ของสมัยทวารวดีตามจดหมายเหตุที่บันทึกโดยนักปราชญ์ และมีการตั้งข้อสันนิษฐานจากหลักฐานพบว่า โกลโลโปตี หรือ ทวารวดี มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกันกับจังหวัดนครปฐมที่มีองค์พระปฐมเจดีย์ ตั้งอยู่กลางเมือง ซึ่งแต่เดิมเป็นเจดีย์ที่มีเก่าแก่และรกร้างตามกาลเวลาต่อมาได้มีการบูรณะสร้างเจดีย์หุ้มเจดีย์เดิมถึง 3 ครั้ง ซึ่งครั้งที่น่าได้ว่าเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่คือในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นครั้งแรกและรักษาสืบสานงานประจําปีดังกล่าวไว้ได้ถึงปัจจุบัน

2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางสรุปผลการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม”

ที่มา : ผู้วิจัย

ที่	ภาพการแสดงช่วงที่ 1	การสร้างสรรค์ท่ารำ	การนำเสนอ
1.		ผู้วิจัยมีการออกแบบลีลาท่ารำท่ารำในลักษณะของท่าไหว้ที่สื่อถึงการเข้าสักการะองค์พระปฐมเจดีย์เคลื่อนไหวตามจังหวะและทำนองเพลง	ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอถึงการเข้าสักการะองค์พระปฐมเจดีย์ด้วยอารมณ์ของความเลื่อมใสศรัทธาของผู้คนที่เข้าสักการะองค์พระปฐมเจดีย์
2.		ผู้วิจัยมีการออกแบบลีลาท่ารำจากท่าลลิตะในระบำทวารวดีมาเป็นต้นแบบและได้สร้างสรรค์ท่ารำโดยมือขวาจับแบบทวารวดีหักข้อมือลงปลายนิ้วอยู่ระดับหลังหูและมือซ้ายจับแบบทวารวดีหงายฝ่ามือส่งแขนไขว้ปลายนิ้วแตะที่เข่าขวาที่จรดเท้าและทำท่าเดิมซ้ำอีกข้างตามการเคลื่อนที่เป็นวงกลมจากซ้ายไปขวาตามแบบแผนการเคลื่อนที่แบบโบราณของนาฏศิลป์ไทย	ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอการเข้าสักการะองค์พระปฐมเจดีย์ในรูปแบบการเคลื่อนที่เดินวนรอบองค์พระปฐมเจดีย์ตามทิศทางเดียวกันและสื่อถึงทุกคนมีเป้าประสงค์เดียวกันอย่างพร้อมเพรียง
3.		ผู้วิจัยมีการออกแบบลีลาท่ารำและมีการนำอุปกรณ์ประกอบการแสดงเข้ามาใช้ในลักษณะของมือซ้ายเป็นการส่งดอกบัวไปข้างลำตัวและมือขวาจับแบบทวารวดีหักข้อมือคว่ำลงระดับหลังใบหูผู้แสดงยืนในลักษณะแถวเฉียง	ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอความรื่นเริงในงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ด้วยการสื่ออารมณ์ถึงความสุขสนุกสนานและรื่นเริงผ่านลีลาการเคลื่อนไหวทางด้านนาฏศิลป์ไทยโดยผู้แสดงมือขวาทิ้งดอกบัวสีชมพูเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระพุทธศาสนา

4.		ผู้วิจัยมีการออกแบบลีลาท่ารำ ในลักษณะถือดอกบัวเข้าผู้แสดงยืน ในลักษณะแถวตอนลึก	ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอ การเข้าร่วมสักการณั้สการ พระปฐมเจดีย์อย่างเป็นทางการ คณะและพร้อมเพรียงกัน โดยผู้วิจัยได้ออกแบบการ แปรแถวแบบสองฝั่ง ตอนลึกผู้แสดงถือ ดอกบัวเข้าหากัน
5.		ผู้วิจัยมีการออกแบบลีลาท่ารำใน ลักษณะมือซ้ายตั้งวงสูงและมือขวา ถือดอกบัวอยู่ระดับชายพก ก้าวเท้าขวาจรดปลายเท้าซ้าย ผู้แสดงท่าท่าเดิมสลับกันอีกฝั่ง จนหมดจังหวะ	ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอให้ เห็นถึงความรื่นเริง สนุกสนาน ในงานพระปฐมเจดีย์

อภิปรายผล

การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ “นาฏลีลาบูชาพระปฐม” เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านงานสร้างสรรค์เชิงอนุรักษ์ในรูปแบบของระบำ ที่มีกระบวนการสืบค้นข้อมูลจากหนังสือ งานวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่ เพื่อสำรวจข้อมูลจากแหล่งที่เชื่อถือได้ ตามแนวทางในการดำเนินงานวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยได้พิจารณาจากความเหมาะสมของการออกแบบทั้ง 8 องค์ประกอบหลัก ซึ่งมีความสอดคล้องกับระบำทวารวดีของ ธนิต อยู่โพธิ์ ในประเด็นของการออกแบบท่ารำของระบำดังกล่าวที่ผู้วิจัยได้นำลีลาท่ารำระบำดังกล่าวมาเป็นต้นแบบ อาทิ การตั้งวงโค้ง การใช้จีบล้อแก้วแบบทวารวดี ที่มีความคล้องคลึงกัน นอกจากนี้ในการออกแบบเครื่องแต่งกาย การใช้โทนสีที่มีความใกล้เคียงกัน และการออกแบบเพลงที่ใช้ในการแสดงออกสำเนียงเป็นแบบมอญ⁸ สอดคล้องกับ พชรินทร์ สันติอวัชรณ ในประเด็นการวิเคราะห์ 5 ข้อมูลทางด้านรูปแบบของระบำโบราณคดีอย่างระบำทวารวดีที่มีความสุนทรีย์ภาพในการแสดงบทวิเคราะห์ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) กระบวนท่ารำที่มีความงดงาม 2) รูปแบบการแปรแถวที่มีความสวยงามหลากหลาย 3) ความงามของผู้แสดงที่ผ่านการคัดเลือกให้ใกล้เคียงกับเชื้อชาติ 4) บทเพลงดนตรีที่มีท่วงทำนองอันไพเราะรวมทั้งสร้างบรรยากาศให้รำลึกถึงยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ และ 5) เครื่องแต่งกายที่จำลองมาจากเครื่องแต่งกายสตรีที่พบตามหลักฐานต่าง ๆ⁹ นอกจากนี้สอดคล้องกับสรายุทธ์ โชติรัตน์ ได้การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์บทเพลงชุด พุทธเจดีย์ทวารวดีศรีนครปฐมเป็นการประพันธ์เพลงขึ้นใหม่ที่มีความเกี่ยวข้องกับเจดีย์ทั้ง 8 ในจังหวัดนครปฐม ซึ่งมีความสอดคล้องกันในประเด็นการประพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับ พระปฐมเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาเป็นสถาปัตยกรรมที่มาจากอินเดีย อีกทั้งอยู่ในสมัยทวารวดีที่เป็นชุมชนมอญ และ

8. ธนิต อยู่โพธิ์, *ระบำชุดโบราณคดี* (พระนคร : ศิวพร, 2510), 7.

9. พชรินทร์ สันติอวัชรณ, “สุนทรีย์ภาพในระบำโบราณคดี,” *วารสารจันทรเกษมสาร* ปีที่ 24, ฉบับที่ 46 (มกราคม- มิถุนายน 2561): 19-27.

ได้รับแรงบันดาลใจจากอิทธิพลของสถาปัตยกรรมที่มีผลต่อรูปแบบการสร้างทั้งสำนวนทำนอง ลีลาสำเนียงแขก และ สำเนียงมอญ¹⁰ ในการสร้างสรรค์ผลงานในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการร้อยเรียงเรื่องราวของการแสดงขึ้นใหม่ โดยแบ่งช่วง การแสดงไว้ 2 ช่วงดังนี้ ช่วงที่หนึ่ง เริ่มด้วยการบูชาพระปฐมเจดีย์ด้วยการสวดอารมณถึงความเลื่อมใสศรัทธาอย่าง สว่างาม ช่วงที่สอง เป็นการรื่นเริงในงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ด้วยการสวดอารมณถึงความสุข สนุกสนาน และรื่นเริง ผ่านลีลาการเคลื่อนไหวทางนาฏศิลป์ไทย นอกจากนี้ยังสอดแทรกลักษณะของงานศิลปกรรมอย่างธรรมชาติไว้ใน เครื่องแต่งกาย ท่ารำ และการแปลแฉก เพื่อสื่อให้เห็นถึงธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและ ถูกค้นพบเป็นจำนวนมากในพื้นที่รอบ ๆ ของจังหวัดนครปฐม และสอดแทรกลักษณะองค์พระปฐมเจดีย์ไว้ในรูปแบบของ เครื่องแต่งกาย ท่ารำ การแปลแฉก เพื่อแสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของแหล่งโบราณสถานและงานประเพณีที่สำคัญ ของจังหวัดนครปฐม

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งเน้นงานสร้างสรรค์ในเชิงอนุรักษ์ และศึกษาเจาะจงเพียงประเด็นของงานนมัสการ องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่างานวิจัยฉบับนี้จะเป็นต้นแบบให้แก่นักวิชาการและผู้ สร้างสรรค์ผลงานรุ่นใหม่ สามารถนำไปพัฒนาต่อยอดในการแสดงสร้างสรรค์ในรูปแบบและองค์ประกอบของการแสดง เพื่อให้เกิดแนวทางการสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่ ๆ อันเป็นประโยชน์แก่การวิชาการและงานสร้างสรรค์ทางด้าน สุนทรียภาพต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนโครงการวิจัยสู่ความเป็นเลิศเพื่อพัฒนาศักยภาพอาจารย์เข้าสู่ ตำแหน่งทางวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ จากภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่ท่านได้สั่งสอนให้ความรู้จนนำมาใช้ประโยชน์กับงานวิจัย ฉบับนี้ไปด้วยดี และรองศาสตราจารย์ ฉันทนา เอี่ยมสกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิจัยหลักที่กรุณาให้คำแนะนำ คำปรึกษา ในการดำเนินงานวิจัยจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเสมอ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบุคคลที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ ได้แก่ บิดา มารดา และน้องสาวที่คอยให้การสนับสนุนและอยู่เคียงข้างคอยเป็นกำลังใจที่ติดตลอดมา ที่ช่วยเหลือภาระทั้งงาน วิจัยครั้งนี้สำเร็จไปด้วยดี ขอขอบพระคุณทุกท่านความดีและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอขอบแต่ บิดา มารดา ผู้มีพระคุณและคณาจารย์ทุกท่าน ที่สนับสนุนเป็นกำลังใจสำคัญครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

10. สรายุทธ์ โชติรัตน์, “การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์บทเพลงชุด พุทธเจดีย์ทวารวดีศรีนครปฐม” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต, 103 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561), 262-264.

บรรณานุกรม

ธนิต อยู่โพธิ์. *ระบ่ำชุดโบราณคดี*. พระนคร : ศิวพร, 2510.

นุกูล ชมภูนิช. *สรรพสาระอารยธรรมทวารวดี เอกสารประกอบนิทรรศการ ศูนย์การเรียนรู้ ทวารวดี*. นครปฐม : เพชรเกษมพรินติ้ง กรุป, 2552.

พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. “สุนทรียภาพในระบ่ำโบราณคดี.” *วารสารจันทร์เกษมสาร* ปีที่ 24, ฉบับที่ 46 (มกราคม-มิถุนายน 2561): 19-27.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. *เล่าเรื่องเมืองทวารวดี...ที่นครปฐม*. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.

ภคพร หอมนาน. “การสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากวิถีการใช้ห้องน้ำในสังคมเมืองของไทย.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2561.

ลำพรณ น่วมบุญเหลือ. *ของดีเมืองนครปฐม*. ม.ป.ท. : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2538.

สรายุทธ์ โชติรัตน์. “การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์บทเพลงชุด พุทธเจดีย์ทวารวดีศรีนครปฐม.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2561.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. *พระปฐมเจดีย์ ไม่ใช่เจดีย์แห่งแรกแต่เป็นมหาธาตุหลวงยุคทวารวดี*. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2518.